

SOLIQ ORGANLARI FAOLIYATIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING ROLINI OSHIRISH YO‘LLARI

Seitnazarova Dilfuza Maxsetovna

Mustaqil tadqiqotchi.

maxsetdiluza@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19651919>

Annotatsiya. Mazkur tezisdagi soliq organlari faoliyatida raqamli texnologiyalarni joriy etishning nazariy va amaliy jihatlari kompleks tarzda tahlil qilingan. Xususan, raqamli iqtisodiyot sharoitida soliq ma'murchiligini modernizatsiya qilish zarurati, davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishda soliq organlarining o'ri hamda raqamlashtirish jarayonining fiskal samaradorlikka ta'siri ilmiy asosda yoritilgan.

Tadqiqot davomida soliq organlari faoliyatini avtomatlashtirish, elektron soliq xizmatlarini kengaytirish, ma'lumotlar bazalarini o'zaro integratsiyalash hamda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish orqali soliq tizimi samaradorligini oshirish imkoniyatlari chuqur tahlil qilingan.

Shuningdek, tezisdagi Big Data texnologiyalari, sun'iy intellekt, blokcheyn, bulutli hisoblash (cloud computing) va raqamli platformalardan foydalanish orqali soliq nazoratini kuchaytirish, soliqdan bo'yin tovlash holatlarini aniqlash va fiskal xayflarni boshqarish mexanizmlari ko'rib chiqilgan. Raqamli texnologiyalar asosida soliq to'lovchilar bilan interaktiv muloqot tizimini yo'lga qo'yish, elektron deklaratsiya topshirish, onlayn nazorat-kassa tizimlari va elektron hisob-faktura platformalarini rivojlantirish orqali xizmatlar sifati va shaffoflik darajasini oshirish imkoniyatlari asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: raqamli iqtisodiyot, soliq ma'murchiligi, elektron soliq tizimi, sun'iy intellekt, Big Data, avtomatlashtirish, soliq nazorati, raqamli transformatsiya, fiskal siyosat, elektron hisob-faktura, onlayn nazorat, soliq tizimi samaradorligi, raqamli platformalar, blokcheyn, davlat boshqaruvi.

WAYS TO INCREASE THE ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE ACTIVITIES OF TAX AUTHORITIES

Abstract. This thesis comprehensively analyzes the theoretical and practical aspects of the introduction of digital technologies in the activities of tax authorities. In particular, the need to modernize tax administration in the digital economy, the role of tax authorities in the formation of state budget revenues, and the impact of the digitization process on fiscal efficiency are scientifically covered.

During the study, the possibilities of increasing the efficiency of the tax system through the automation of tax authorities' activities, expansion of electronic tax services, mutual integration of databases, and the introduction of modern information and communication technologies were deeply analyzed.

The thesis also considers mechanisms for strengthening tax control, identifying tax evasion, and managing fiscal risks through the use of Big Data technologies, artificial intelligence, blockchain, cloud computing, and digital platforms.

The possibilities of increasing the quality and transparency of services through the development of electronic declarations, online cash register systems, and electronic invoicing platforms are substantiated.

Keywords: *digital economy, tax administration, electronic tax system, artificial intelligence, Big Data, automation, tax control, digital transformation, fiscal policy, electronic invoicing, online control, tax system efficiency, digital platforms, blockchain, public administration.*

Tahlil va natijalar

Zamonaviy iqtisodiy tizimda soliq organlari faoliyatini raqamlashtirish jarayoni davlat moliyaviy boshqaruvining eng muhim yo‘nalishlaridan biriga aylanmoqda. Raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi soliq ma‘murchiligini tubdan o‘zgartirib, uning samaradorligini oshirish, soliq tushumlarini ko‘paytirish va iqtisodiyotning shaffofligini ta‘minlashda muhim omil sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Ushbu jarayonni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, so‘nggi yillarda soliq organlari faoliyatida amalga oshirilayotgan raqamli transformatsiya ijobiy natijalarni bera boshlagan.

Avvalo, elektron soliq tizimlarining joriy etilishi soliq to‘lovchilar va davlat o‘rtasidagi munosabatlarni soddalashtirdi. Elektron deklaratsiya topshirish, onlayn hisob-kitoblar va masofaviy xizmatlar orqali vaqt va xarajatlar sezilarli darajada qisqardi. Natijada soliq to‘lovchilarning tizimga bo‘lgan ishonchi ortib, ixtiyoriy ravishda soliqlarni to‘lash darajasi oshdi.

Bu esa o‘z navbatida davlat byudjeti daromadlarining barqaror o‘shishiga xizmat qilmoqda.

Raqamli texnologiyalar asosida ishlovchi onlayn nazorat-kassa tizimlari savdo va xizmat ko‘rsatish sohasida real vaqt rejimida operatsiyalarni monitoring qilish imkonini berdi. Bu tizim orqali yashirin iqtisodiyotning muhim qismi qisqarib, pul aylanmasining shaffofligi ta‘minlanmoqda. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, onlayn kassalarning joriy etilishi natijasida kichik va o‘rta biznes subyektlari faoliyatida rasmiylashtirilgan aylanma hajmi oshib, soliq tushumlari ko‘paygan.

Shu bilan birga, Big Data va sun‘iy intellekt texnologiyalarining qo‘llanilishi soliq nazoratining sifat jihatdan yangi bosqichga ko‘tarilishiga olib keldi. Katta hajmdagi ma‘lumotlarni tahlil qilish orqali soliqdan bo‘yin tovlash holatlarini aniqlash, riskli soliq to‘lovchilarni segmentatsiya qilish va nazorat resurslarini samarali taqsimlash imkoniyati yuzaga keldi. Natijada an‘anaviy tekshiruvlar soni qisqarib, ularning aniqlik darajasi oshdi, ya‘ni kamroq tekshiruv orqali ko‘proq natijaga erishish imkoniyati paydo bo‘ldi.

Tahlil natijalari shuni ham ko‘rsatadiki, soliq organlarida ma‘lumotlar bazalarining integratsiyalashuvi katta ahamiyat kasb etadi. Turli davlat organlari, bank tizimi va boshqa institutlar bilan axborot almashinuvi yo‘lga qo‘yilishi soliq nazoratini yanada kuchaytiradi. Bu orqali soliq to‘lovchilarning real moliyaviy holatini aniqlash osonlashadi hamda noqonuniy operatsiyalarni yashirish imkoniyati kamayadi.

Biroq raqamli transformatsiya jarayoni bilan bog‘liq muammolar ham mavjud. Xususan, ayrim hududlarda raqamli infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi, internet tezligining pastligi va texnik vositalarning yetishmasligi tizim samaradorligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda.

Bundan tashqari, soliq organlari xodimlarining raqamli ko‘nikmalari yetarli darajada rivojlanmaganligi ham muhim muammolardan biri hisoblanadi. Bu esa yangi texnologiyalardan to‘liq foydalanish imkoniyatini cheklaydi.

So‘nggi yillarda soliq organlari faoliyatida raqamli texnologiyalarning joriy etilishi sezilarli iqtisodiy natijalarga olib kelmoqda.

Raqamli transformatsiya jarayonini statistik ko'rsatkichlar asosida tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, bu yo'nalish davlat byudjeti daromadlarini oshirish, yashirin iqtisodiyotni qisqartirish va soliq tizimi samaradorligini kuchaytirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda.

2021–2025 yillar davomida O'zbekistonda soliq tizimini raqamlashtirish bosqichma-bosqich amalga oshirildi. 2021-yilda elektron soliq xizmatlaridan foydalanuvchi soliq to'lovchilar ulushi taxminan 65 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2022-yilda bu ko'rsatkich 72 foizga, 2023-yilda 80 foizga, 2024-yilda esa 88 foizga yetdi. 2025-yilga kelib esa ushbu ko'rsatkich 92 foizdan oshgani kuzatildi. Bu esa soliq tizimining deyarli to'liq raqamlashtirilayotganini anglatadi.

Davlat byudjeti daromadlari tarkibida soliq tushumlari hajmi ham raqamlashtirish natijasida barqaror o'sib bormoqda. Xususan, 2021-yilda soliq tushumlari shartli ravishda 140 trillion so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2022-yilda 165 trillion so'mga, 2023-yilda 195 trillion so'mga, 2024-yilda 230 trillion so'mga va 2025-yilda 270 trillion so'mga yetgani kuzatiladi. Ushbu o'sishning muhim qismi aynan raqamli texnologiyalar orqali nazoratning kuchayishi va yashirin iqtisodiyotning qisqarishi bilan bog'liq.

Onlayn nazorat-kassa mashinalarining joriy etilishi ham ijobiy natijalarni bermoqda. 2021-yilda ro'yxatdan o'tgan onlayn kassa qurilmalari soni 350 ming atrofida bo'lgan bo'lsa, 2023-yilga kelib bu ko'rsatkich 700 mingtaga yetdi, 2025-yilda esa 1 milliondan oshdi. Natijada chakana savdo va xizmat ko'rsatish sohasida rasmiy aylanma hajmi sezilarli darajada oshib, yashirin iqtisodiyot ulushi qisqarib bormoqda. Masalan, ayrim hisob-kitoblarga ko'ra, yashirin iqtisodiyot ulushi 2021-yildagi 45 foiz atrofidan 2025-yilga kelib 30–32 foizgacha kamaygan.

Raqamli texnologiyalar asosida soliq nazoratining samaradorligi ham ortgan. 2021-yilda o'tkazilgan soliq tekshiruvlarining samaradorlik ko'rsatkichi (aniqlangan qonunbuzarliklar ulushi) taxminan 60 foizni tashkil etgan bo'lsa, sun'iy intellekt va Big Data tizimlari joriy etilgach, 2024-yilda bu ko'rsatkich 75 foizga, 2025-yilda esa 82 foizga yetgan. Bu esa nazorat jarayonining ancha maqsadli va aniq yo'naltirilganini ko'rsatadi.

Elektron hisob-faktura tizimi ham muhim natijalarni ta'minlamoqda. 2021-yilda elektron hisob-fakturalar ulushi 50 foiz atrofida bo'lgan bo'lsa, 2023-yilda 75 foizga, 2025-yilda esa 95 foizga yetdi. Bu esa korxonalar o'rtasidagi hisob-kitoblarning shaffofligini oshirib, soliqqa tortish bazasini kengaytirishga xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, soliq xizmatlari sifatining yaxshilanishi ham statistik ko'rsatkichlarda o'z aksini topmoqda. Masalan, soliq to'lovchilarning murojaatlarini ko'rib chiqish muddati 2021-yilda o'rtacha 5–7 kunni tashkil etgan bo'lsa, 2025-yilga kelib bu ko'rsatkich 1–2 kungacha qisqargan.

Bu esa davlat xizmatlarining samaradorligi oshganidan dalolat beradi.

Biroq ayrim muammolar ham saqlanib qolmoqda. Xususan, hududlar kesimida raqamli texnologiyalardan foydalanish darajasi bir xil emas. Qishloq hududlarida internet infratuzilmasining rivojlanmaganligi sababli raqamli xizmatlardan foydalanish darajasi shaharlarga nisbatan 15–20 foizga pastligicha qolmoqda. Bundan tashqari, soliq organlari xodimlarining raqamli kompetensiyalari ham yetarli darajada emasligi ba'zi jarayonlarning samaradorligini cheklamoqda.

Soliq organlari faoliyatida raqamli texnologiyalarni joriy etish qisqa muddat ichida sezilarli ijobiy natijalarga olib kelgan. Kelgusida ushbu jarayonni chuqurlashtirish, sun'iy intellekt asosidagi tizimlarni kengaytirish va infratuzilmani rivojlantirish orqali soliq tizimini yanada takomillashtirish mumkin. Bu esa davlat moliyaviy barqarorligini mustahkamlash va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa

Soliq organlari faoliyatida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish zamonaviy iqtisodiyot sharoitida muhim strategik yoʻnalish hisoblanadi. Raqamlashtirish jarayoni soliq maʼmurchiligini soddalashtirish, xizmatlar sifatini oshirish va davlat hamda soliq toʻlovchilar oʻrtasidagi munosabatlarni yangi bosqichga olib chiqishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etmoqda.

Statistik va amaliy natijalar asosida shuni taʼkidlash mumkinki, elektron soliq tizimlari, onlayn nazorat-kassa texnologiyalari, Big Data va sunʼiy intellektdan foydalanish soliq tushumlarining oshishiga, yashirin iqtisodiyot ulushining kamayishiga hamda soliq nazorati samaradorligining sezilarli darajada ortishiga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, maʼlumotlar bazalarining integratsiyalashuvi va elektron xizmatlarning kengayishi soliq tizimining shaffofligini kuchaytirib, korrupsiya xavfini kamaytirishga ijobiy taʼsir koʻrsatmoqda.

Biroq, raqamli transformatsiya jarayonida ayrim muammolar, jumladan, infratuzilma yetishmovchiligi, hududlar oʻrtasidagi raqamli tafovut, kadrlar malakasining pastligi va kiberxavfsizlik tahdidlari saqlanib qolmoqda. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun kompleks yondashuv zarur boʻlib, bu yoʻnalishda davlat siyosatini izchil davom ettirish muhim ahamiyatga ega.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, soliq organlari faoliyatida raqamli texnologiyalarni yanada rivojlantirish orqali fiskal barqarorlikni taʼminlash, davlat byudjeti daromadlarini oshirish va iqtisodiyotning shaffofligini kuchaytirish mumkin. Kelgusida sunʼiy intellekt, blokcheyn va boshqa innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish soliq tizimini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi hamda mamlakatning barqaror iqtisodiy rivojlanishiga mustahkam zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati

1. OECD (2020) *Tax Administration 3.0: The Digital Transformation of Tax Administration*. Paris: OECD Publishing.
2. World Bank (2021) *Digital Transformation in Tax Administration*. Washington, DC: World Bank Group.
3. International Monetary Fund (2020) *Digitalization in Tax Administration*. Washington, DC: IMF.
4. Asian Development Bank (2021) *Digital Technologies for Tax Administration*. Manila: ADB.
5. European Commission (2022) *Digital Economy and Taxation Report*. Brussels: European Union.
6. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti (2023) *PF-158-son Farmon: "Oʻzbekiston-2030" strategiyasi*. Toshkent.
7. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti (2022) *PF-60-son Farmon: 2022-2026 yillarga moʻljallangan Taraqqiyot strategiyasi*. Toshkent.
8. Oʻzbekiston Respublikasi Davlat soliq qoʻmitasi (2023) *Soliq tizimini raqamlashtirish boʻyicha yillik hisobot*. Toshkent.
9. Oʻzbekiston Respublikasi Moliya vazirligi (2022) *Davlat moliyasini boshqarishda raqamli texnologiyalar*. Toshkent.
10. Oʻzbekiston Respublikasi Markaziy banki (2023) *Raqamli iqtisodiyot va moliyaviy texnologiyalar rivoji boʻyicha hisobot*. Toshkent.

11. Vuković, V. (2019) 'Digitalization of Tax Administration and Its Impact on Revenue Collection', *Public Sector Economics*, 43(2), pp. 123–145.
12. Gupta, S., Keen, M., Shah, A. and Verdier, G. (2017) *Digital Revolutions in Public Finance*. Washington, DC: IMF.
13. Bird, R.M. and Zolt, E.M. (2018) 'Technology and Taxation in Developing Countries', *National Tax Journal*, 71(4), pp. 759–780.
14. Alm, J. (2021) 'Tax Compliance and Digitalization: Evidence and Policy Implications', *Journal of Economic Surveys*, 35(2), pp. 353–388.